

lovmæssigheder og forklaringer på *tværs* af tid og sted, og som i hele sin konstruktion *forudsætter*, at "alle andre ting er lige", der stiller sig i vejen. For disse andre ting er jo i praksis hverken lige eller lige gyldige. Det viser sig netop interessant, at de *ikke* er det, fordi det er her, vi tilsyneladende skal finde de interessante sammenhænge. Konteksten er afgørende. Det er de komplicerede og de specifikke sammehænge, ikke de generelle og de enkle, det kommer an på. Vel gør flere kroner, lederskabet og andre generelle forhold en forskel, men langt fra *hele* forskellen, og slet ikke anskuet løsrevet fra den lokale kulturelle, sociale og geografisk-materielle sammenhæng, der flittigt abstraheres fra. Derfor er det ikke blot *flere* undersøgelser, men også en helt anden analysedesign og metode, der skal til, hvis man skal nå ret meget videre, end denne undersøgelse gør. Uden den lokale kontekst vil de "sammenhænge", der trods alt har overlevet det analytiske syrebad, i bedste fald enten vække for store forventninger rundt om i verden, eller føre til frustrationer over at have "umulige" eller "forkerte" omgivelser, politikere, embedsmænd, folk osv., formodentlig endda begge dele.

Det er en ironisk pointe, at påpegningsen af dette problem samtidig er en af undersøgelsens hovedresultater, på *trods* af sig selv, og netop fordi den er så omhyggelig og så sober, som den er. Samtidig får man dog også under læsningen et indgående kendskab til de forskellige landes meget forskellige systemer og vilkår serveret - om end det også sker "på tværs" af de mange komparative analyser. Det er netop herigennem, det interessante ved det særegne fremstår.

Læst i dette lys er det slet ikke nogen dårlig bog. Her er faktisk ganske meget at hente for både praktikere og teoretikere om konkrete sammenhænge og konstruktioner rundt omkring i den vestlige verdens økonomisk betrængte store byer. Og hvad skal man også med de generelle sammenhænge og de færdigkogte universalmetoder, som den kvalificerede forvalter og politolog alligevel ikke kan bruge hos sig selv?

Jens Tonboe
Humanistisk Forskningscenter
Hollufgaard

Torben Bager, *Andelsorganisering. En analyse af danske andelsorganisationers udviklingsprocesser*, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1992, 457 s., kr. 280,00

Sydjysk Universitetscenter har gennem den sidste halve snes år gennemført en række projekter om andelsorganisering - navnlig vedrørende organiseringen i forrige århundrede. I denne bog foretager Torben Bager et ambitiøst forsøg på at karakterisere andelsorganisationers fremkomst og udvikling gennem en sammenligning af danske andelsorganisationer omkring århundredeskiftet og fra 1970'erne og fremad i Danmark, men også med et blik på andelsorganisering i andre lande.

lovmæssigheder og forklaringer på *tværs* af tid og sted, og som i hele sin konstruktion *forudsætter*, at "alle andre ting er lige", der stiller sig i vejen. For disse andre ting er jo i praksis hverken lige eller lige gyldige. Det viser sig netop interessant, at de *ikke* er det, fordi det er her, vi tilsyneladende skal finde de interessante sammenhænge. Konteksten er afgørende. Det er de komplicerede og de specifikke sammehænge, ikke de generelle og de enkle, det kommer an på. Vel gør flere kroner, lederskabet og andre generelle forhold en forskel, men langt fra *hele* forskellen, og slet ikke anskuet løsrevet fra den lokale kulturelle, sociale og geografisk-materielle sammenhæng, der flittigt abstraheres fra. Derfor er det ikke blot *flere* undersøgelser, men også en helt anden analysedesign og metode, der skal til, hvis man skal nå ret meget videre, end denne undersøgelse gør. Uden den lokale kontekst vil de "sammenhænge", der trods alt har overlevet det analytiske syrebad, i bedste fald enten vække for store forventninger rundt om i verden, eller føre til frustrationer over at have "umulige" eller "forkerte" omgivelser, politikere, embedsmænd, folk osv., formodentlig endda begge dele.

Det er en ironisk pointe, at påpegningsen af dette problem samtidig er en af undersøgelsens hovedresultater, på *trods* af sig selv, og netop fordi den er så omhyggelig og så sober, som den er. Samtidig får man dog også under læsningen et indgående kendskab til de forskellige landes meget forskellige systemer og vilkår serveret - om end det også sker "på tværs" af de mange komparative analyser. Det er netop herigennem, det interessante ved det særegne fremstår.

Læst i dette lys er det slet ikke nogen dårlig bog. Her er faktisk ganske meget at hente for både praktikere og teoretikere om konkrete sammenhænge og konstruktioner rundt omkring i den vestlige verdens økonomisk betrængte store byer. Og hvad skal man også med de generelle sammenhænge og de færdigkogte universalmetoder, som den kvalificerede forvalter og politolog alligevel ikke kan bruge hos sig selv?

Jens Tonboe
Humanistisk Forskningscenter
Hollufgaard

Torben Bager, *Andelsorganisering. En analyse af danske andelsorganisationers udviklingsprocesser*, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1992, 457 s., kr. 280,00

Sydjysk Universitetscenter har gennem den sidste halve snes år gennemført en række projekter om andelsorganisering - navnlig vedrørende organiseringen i forrige århundrede. I denne bog foretager Torben Bager et ambitiøst forsøg på at karakterisere andelsorganisationers fremkomst og udvikling gennem en sammenligning af danske andelsorganisationer omkring århundredeskiftet og fra 1970'erne og fremad i Danmark, men også med et blik på andelsorganisering i andre lande.

Andelsorganisationer er et hurra-ord. Torben Bager er gået bag facaden og har gennem en grundig analyse vist, hvori andelsorganisering består, hvorfor den opstår, og hvorledes den udvikler sig. Ifølge Bager er andelsorganiseringens kendetegn, at den består af tre elementer: foreningen, virksomheden og selskabet. Netop på grund af den unikke kombination af disse tre elementer adskiller andelsorganisationen sig fra på den ene side foreninger eller interesseorganisationer, der ikke driver virksomhed og på den anden side fra virksomheder, der fungerer på traditionelle kapitalistiske interesser. Andelsorganisationen er konstrueret bevidst for først og fremmest at varetage medlemmernes økonomiske interesser. I de fleste tilfælde omfatter organiseringen imidlertid mere end det. Den afspejler også medlemmernes ideer og værdier.

Bager skelner mellem to hovedtyper af organisationer: Arbejdsandelsorganisationer og samhandelsandelsorganisationer. I første tilfælde er medlemmerne andelsorganisationens medarbejdere, og deres interesse er at skabe og bevare en velfungerende arbejdsplads. Samhandelsandelsorganisationer opdeles i to hovedtyper, nemlig om organisationen vedrører fælles leverancer til andelsvirksomheden (eksempelvis gartnerens salgsorganisationer) eller om de aftager varer fra virksomheden. I det sidste tilfælde kan man yderligere skelne mellem de organisationer, hvor aftageren er et individ eller en familie - eksempelvis Brugsen - og organisationer, hvor aftageren er en selvstændig virksomhed - eksempelvis landmændenes grovvarereselskaber.

Der er altså tale om et meget broget billede, og det er en af afhandlingens fortjenester, at den udvider den traditionelle opfattelse af andelsorganisering, nemlig at andelsorganisationer var noget der opstod ud fra rent idealistiske principper i slutningen af forrige århundrede, men som stort set er forsvundet eller er forstenet i dag.

Bager kan vise, at andelsorganisationer væsentligst opstår ud fra økonomiske motiver, og at udviklingen af organisationerne ikke altid følger den antydede udviklingslogik. Disse to forhold - dannelse og udviklingslogik - rummer afhandlingens centrale problemstillinger. Udviklingslogikken analyseres i en idealtypisk model, der består af såvel ydre som indre processer. Der er ikke mulighed for her at gå i detaljer med elementerne i denne model, men hovedsynspunktet er, at andelsorganisationer står i et spændingsfelt mellem de ydre og indre processer. På den ene side betones i de indre processer medlemmernes aktive medleven og deltagelse, som resulterer i at medlemmerne rejser krav og interesser i forhold til organisationen. Organisationens præges af diskussioner og analyse i forhold til medlemskravene. På den anden side betones udvekslingen med omgivelserne - de ydre processer - virksomhedens placering på et marked, hvor konkurrenter, staten og interesseorganisationer er væsentlige elementer.

På meget kort form er resultatet af Bagers analyse, at udviklingen - til trods for undtagelser - har været præget af, at de indre processers betydning i form af medlemsaktivitet og påvirkning har været aftagende, og at de ydre processers betydning for organisationen har været stigende. Skarpere udtrykt: Andelsorganisationerne ligner i større grad kapitalistiske virksomheder og medlemsdemokratiet er sygnet hen, således at den dominerende deltagelses-

form er blevet passiv loyalitet. Det betyder dog ikke, at medlemsdemokratiet er uden betydning. Andelsorganisationen er stadig i de fleste tilfælde en anderledes måde at arbejde på, og hvis betydning ikke mindst kan ses, når der skal tages større beslutninger om virksomhedernes drift.

Modellen for andelsorganisationers udvikling anvendes på forskellige andelsorganisationer, og selv om der kan påvises forskelle synes modellen at holde. Det siger sig selv, at modellen er lettest at anvende på de gamle andelsorganisationer.

Afhandlingens anden del vedrører forklaringer på andelsorganisationers dannelse. Bager kan påvise, at andelsorganisationer synes at opstå samtidigt med sociale bevægelser. Udgangspunktet er populationsøkologisk teori, der anvendes snarere som en tankefigur end i sin mest strikte form. Godt det samme, for en af afhandlingens pointer er netop at afvise alt for bastante kausalanalytiske teorier. Pointen i teorien er, at der på bestemte tidspunkter er nogle samfundsmæssige betingelser, der fremmer eller hæmmer fremvæksten af andelsorganisationer. Disse perioder falder sammen med større samfundsmæssige ændringer og derfor også med dannelsen af sociale bevægelser. Dette er dog langt fra den eneste baggrund for dannelsen af andelsorganisationer. Konkrete behov så som behov for vandforsyning kan være én forklaring på dannelsen. Teknologiske innovationer kan være en anden jf. de velkendte forklaringer på fremvæksten af andelsmejerier i forrige århundrede.

Bogen fremstår som en meget grundig analyse af andelsorganisationer. Der er et veludviklet begrebsapparat og analyserne udføres ud fra de definerede modeller, idet nuancer og vanskeligheder med at anvende modellerne også diskuteres. Den mest fundamentale indvending er, om den studerede enhed, andelsorganisationen, rent faktisk er en relevant enhed. Det fælles for andelsorganisationer er et organiseringsprincip, men det udfoldes på så forskellige måder, at man spørger sig selv, om disse forskellige fænomener med rimelighed kan indpasses under samme definition. Tvindskolerne, Brugsen og et andelsmejeri i 1890'erne er nok alle andelsorganisationer, men giver det mening at slå dem sammen i én kategori? At forfatteren selv har været i tvivl, kan man se på side 338, hvor han skriver, at modellen for andelsorganisering, der er blevet benyttet til de gamle andelsorganisationer "så godt det kan lade sig gøre [vil] blive forsøgt afprøvet på de nye andelsorganisationer" (min fremhævelse). Forskellen mellem andelsorganisationerne forekommer stort, ikke alene i tid og rum, ikke alene i forhold til deres målsætning, men også - og det kommer Bager stort set ikke ind på - i den politiske ideologi, der ligger bag. Selv om både arbejdere og bønder anvendte andelsorganisationer var det jo med helt forskellige ideologiske formål.

Ud fra samme opfattelse forekommer det kunstigt at skelne mellem social bevægelse og andelsorganisation. Der er naturligvis korrekt, at der findes andelsorganisationer uden sociale bevægelser og omvendt, men netop fordi mange andelsorganisationer voksede frem i takt med sociale bevægelser og var en del af de sociale bevægelseres målsætning, forekommer opdelingen ikke hensigtsmæssig.

Sluttelig skal nevnes, at den populationsøkologiske tese ikke utfoldes i tilstrækkelig grad. Hvis den skulle analyseres til bunds, skulle man sammenligne perioder med hhv. mange og få andelsorganisasjoner, og analysen av det samfund, der omgiver andelsorganisasjonerne burde være mere omfattende og eksplisitt.

Peter Gundelach
Institut for Statskundskab

Uffe Østergård, *Europas ansigter. Nationale stater og politiske kulturer i en ny og gammel verden*, København: Rosinante, 1992, 444 s., kr. 298,00.

Nasjonalstaten er et ganske nytt sosio-politisk fenomen. Og faktisk er den også et sjeldent fenomen. Danmark er et av disse, mens de fleste øvrige europeiske stater er det Uffe Østergård foretrekker å kalle nasjonstater. Motsatt populære forestillinger, er det typisk for europeiske land at de inneholder en pluralitet av nasjoner i betydningen kulturelt definerte befolkninger. Det er i denne motsetningen mellom på den ene siden et atypisk Danmark i Europa og et Europa som typisk er annerledes enn vi har lært å forestille oss det, at *Europas ansigter* tar sitt tilløp. Det er denne motsetningen som gir anledning til en komparativ historisk analyse med utgangspunkt i Danmark og som på overbevisende måte demonstrerer at heller ikke Danmark er en "naturlig" enhet. Den idé at Danmark - et land med nesten perfekt sammenfall mellom befolkningens felles indentitet som en nasjon og statsdannelsens juridiske grenser - må være et produkt av Skaperverket, er ved nærmere ettersyn resultatet av historieskrivning i nasjonsbyggernes tjeneste. Dansk historieskrivning fra omkring midten av det forrige århundret - som vesteuropeisk historieskrivning iøvrig - har rekonstruert virkeligheten etter de nasjonale arkitektens tegninger. Og når Danmark vittrig i dag er hva man med stor berettigelse kan se som objektiviseringen av begrepet "nasjonalstat", er det ikke takket være en evolusjonslogikk innebygget i historien, men på grunn av en rekke uforutsigelige (som ikke er det samme som uforklarlige!) begivenheter. For hvis det finnes noen særlig evolusjonslogikk i historien, kan denne logikken heller leses ut av den orden og uorden historien har frembragt der ute i den store verden. Der hersker kulturelt mangfold innenfor landegrensene. Der lever forskjellige nasjoner side om side under den samme stat. Der går statsdannelsens grenser også tvers igjennom nasjoner. Og når det habsburgske imperium gikk i oppløsning, var det ikke fordi historien uunngåelig beveger seg hen imot opprettelsen av nasjon(al)stater på bekostning av overnasjonale statsdannelser. Det samme kan sies om Sovjetunionen og kan sågar også leses i situasjonen i det multinasjonale Russland etter 1990 og i utviklingen i USA.

Der ut til Europa - men med avstikkere vestover til USA og østover helt til Russlands Fjerne Østen og med hyppige besøk hjem til Danmark - tar Uffe